

JINÝ
~~MASZÁRIK~~
~~MASAŘÍK~~
~~ŘEZNÍČEK~~
T•Q•M

PAVEL
KOSATÍK

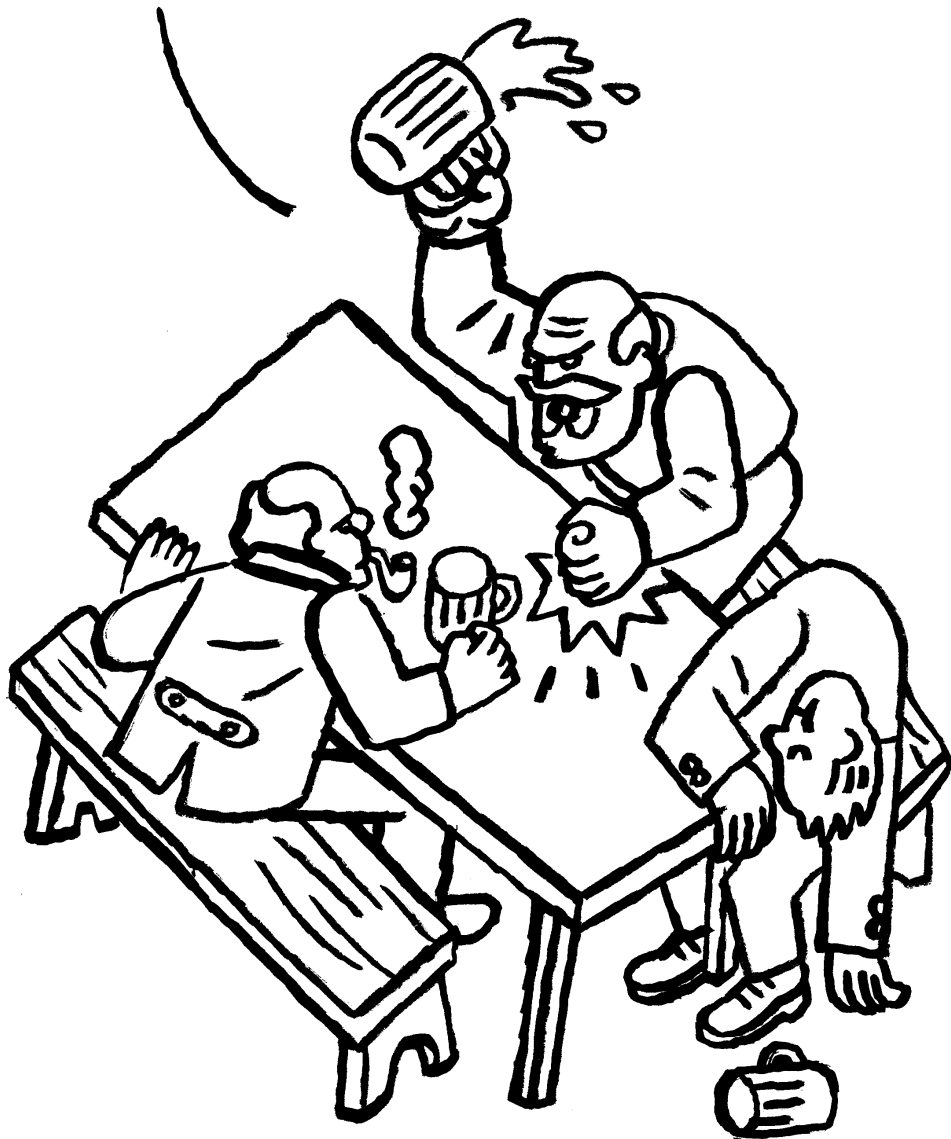
**Pa
se
ka**

Pavel Kosatík

Jiný TGM

Nakladatelství Paseka

TY MASÁŘÍKU!

JINÝ

~~TOMÁŠ~~

~~VLASTIMIL~~

~~MASARYK~~

T•G•M

Copyright © Pavel Kosatík, 2018
Illustrations © Alexey Klyuykov, 2018
ISBN 978-80-7432-919-7 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-7432-997-5 (epub)
ISBN 978-80-7432-998-2 (mobi)
ISBN 978-80-7432-999-9 (pdf)

~~Tatíček~~ Kluk

Kdo byl Masarykův biologický otec, nelze slušnou metodou zjistit. Test DNA, o němž se v této souvislosti před lety uvažovalo, u prvního prezidenta slušnou metodou není. V každém případě, jak všichni vědí, se Masaryk narodil 7. března 1850, necelých sedm měsíců po svatbě rodičů (15. srpna 1849). Komu to zakládá důvod k podezření, ať se baví, jak umí.

Už o šest let dříve, v roce 1844, matka porodila nemanželské dítě, dcerušku; po čtyřech měsících zemřela. Byla matka promiskuitní, nebo její chování patřilo k standardům její společenské vrstvy? V dané době nikdo neprovedl sociologický průzkum, z jakého by se daly vyvodit spolehlivé závěry. Pokud jde o intimní život Terezie Kropáčkové-Masarykové, jsme odkázáni každý na svou vlastní povahu a z ní vyplývající, takové či onaké, fantazie.

Jak bylo zvykem, syn dostal jméno podle světce, jehož svátek připadl na den jeho narození, byl jím Tomáš Akvinský. Zřejmě tak rozhodla matka, dominantní osobnost v rodině. Byla o deset let starší (nar. 1813) než manžel a jako dcera ze zámožné (a němčící) hustopečské rodiny se i po svém zmíněném společenském zaškrtnutí udržela jako kuchařka v panské službě. Patřila k širšímu okruhu habsburského služebnictva jak ve Vídni, tak na jednom z četných císařských „letních bytů“ v Hodoníně. Tam se poznala se svým mužem a tam přišel na svět i nejstarší syn.

Její manžel, Jozef Maszárík, kočí původem z nedalekých, ale už slovenských Kopčan, žil na společensky nižší úrovni než ona. Ačkoli nevolnictví v Rakousku oficiálně zrušil už Josef II., praktikovalo se, zvláště právě na císařských statcích, i o tři čtvrtě století později. Formálně byli císařští zaměstnanci svobodní, ve skutečnosti však museli dál žádat vrchnost třeba o odchod za prací nebo na studia, jako předtím. Otec si tak podržel nevolnickou mentalitu, kterou

po něm jeho nejstarší syn naštěstí nezdědil, naopak, tvrdě se vůči ní i vůči otci vymezoval.

Otec nikdy nechodil do školy. Četl jen s obtížemi. Mezi lidmi se necítil, nebyl to jeho svět. Zatímco matka měla ambici prostřednictvím svých dětí ještě víc vyniknout a nebála se stýkat ani s pány, její muž se společnosti stranil. Svobodně se cítil vlastně jenom v přírodě a se zvířaty (měl rád hlavně koně). Když Tomáš později na otce vzpomínal, vybavoval si ho, jak v zimě chytal vrány do želez nebo se oddával nějaké jiné činnosti, kde nehrozilo, že mu někdo bude uzurpovat jeho svobodu.

Sňatkem s ním se matka každopádně stala závislou na jeho vratkém existenčním postavení. Což znamenalo následovat ho, i se zvolna se rozrůstající rodinou, všude, kam ho vrchnost povolala. Dva roky potom, co se Tomáš narodil, rodina přesídlila do nedalekých Mutěnic. Po roce se všichni vrátili do Hodonína, ale po dalších třech letech povolala služba otce do blízkých Čejkovic. Tam Tomáš nasbíral nejvíc chlapeckých dojmů, začal tam chodit do školy, a snad proto Čejkovice později označoval za svůj pravý domov. Ale klukovi bylo sotva osm let, když rodina putovala do nedaleké Čejče — a od tamtud zas zpátky do Čejkovic, kde rodiče zůstali až do dvanáctého roku jeho věku.

Všechna ta putování nebyla úplně beze smyslu, otec při nich sice pomalu, ale přesto stoupal společensky vzhůru. Když bylo Tomášovi devět let, otec už se neživil jako námezdní kočí, ale byl „taky pánem“: udělali z něho drába (hospodářského dozorce). I on teď měl pod sebou několik lidí, se kterými mohl zacházet stejně tvrdě, jako jeho nadřízení zacházeli s ním. Pro syna však všechny tyto změny adres znamenaly, že ztratil schopnost kdekoli zakořenit. Později napsal, že ho ta stěhování zřejmě naplnila „neklidem“, jehož se nezbavil až do smrti.

Do rodiny se postupně narodilo pět dětí, naživu z nich však zůstaly jen tři, všechno synové: po Tomášovi (1850) ještě Martin (1852) a Ludvík (1854). Matka se je snažila vychovávat jako budoucí pány. Masaryk vzpomínal, že doma se nedržely zvyky, které jinak na Slovácku zachovávali všichni ostatní: když přijela na návštěvu

otcova matka, kopčanská babička, a přivezla Tomášovi jako dárek široké gatě, tzv. třaslavice, matka mu je dovolila oblékat jenom na noc.

Nenechala syny chodit ani v místním slováckém kroji: strojila je „po hodonínsku“, tedy po městsku. Tomášovi třeba přešívala obnošené otcovy panské uniformy; byl pyšný na jejich lesklé kovové knoflíky. Ani trochu se to nepodobalo oblečení jeho vesnických kamarádů, kteří si z něj kvůli tomu tropili legraci: tahali ho za šosy, rozčilovalo ho to. Když ho však matka vzala s sebou na návštěvu k pánům, měly šaty tu výhodu, že ho tam přijali za svého. Vypadal jako oni, takže mu dovolili pohybovat se v jejich blízkosti — což se ostatním čejkovickým klukům nikdy nestalo.

„Matka nás syny odchovala,“ vzpomínal Masaryk, „otec byl zabrán vždy prací svou.“ Pod jejím rodinným komandem otec často trpěl, ale pochopil, že pro něj bude lepší, když se podrobí. Jako venkovan si netroufal do výchovy synů moc zasahovat; činil tak, jenom když bylo třeba jeho pádné ruky a když ho o to matka požádala. Tak se stalo, že ho synové v různých společenských dovednostech brzy předběhli.

Když bylo Tomášovi devět let, uměl už plynne číst a psát, zatímco otec ne — takže zatoužil všechno dohnat pod synovým vedením. Nakonec se tak stalo, byť Tomáš s pomalým otcem ztrácel trpělivost. Časem věcí, které mu na otci vadily, přibývalo: třeba to, že se otec údajně do smrti nenaučil radovat z práce, nezískal si k ní kladný vztah. Vnímal ji vždy jen jako nepříjemnou povinnost; jako nevolník. Na druhou stranu aspoň, na rozdíl od mnohých, v práci nekradl. Tak si aspoň lidé vysvětlovali, že ani jako šafář s rodinou nezbohatl.

S přibývajícími roky syna čím dál víc ničilo, když viděl, jak se otec před pány ponižuje, například když šel se smeknutou čepicí žádat, aby Tomáš směl na studia. Přestože bylo takové chování v synově zájmu, nikdy je otci neodpustil a postupně si k němu vypěstoval vztah, který navždycky zůstal plný pohrdání.

Zajímavé bylo, že matčina dominance se neprojevila v domácím mluvě. Němčinu, jazyk pánů, prý doma používala, jen když se s dětmi večer modlila. „Každý večer tři kluci jsme si klekli a modlili

se hlasitě Otčenáš, Zdravas, Věřím a Andělíčku.“ Skoro se tomu nechce věřit, protože matka oním „soustavným odněmčováním“ (pozdější Masarykův termín) ani trochu neprospívala jejich studijním šancím, o kterých přitom snila.

Když Tomáš začal v Hodoníně chodit do obecné školy, nechala ho matka zapsat do německé, ne české třídy a platila mu soukromého učitele němčiny. Sama ho však této své mateřské řeči opět neučila. Výsledkem bylo, že když Tomáš nastoupil v jedenácti letech na první lepší školu ve svém životě, na piaristické gymnázium v Hustopečích, zjistil, že německy skoro neumí.

V Čejkovovicích, v sedmi letech, Tomáš zažil své první setkání se světem knih — a také s prvním knihomolem. Tak aspoň vnímal místního katolického kaplana Františka Satoru. Když si Satora všiml, že kluk dychtí po poznání, zpřístupnil mu poklady farní knihovny. Tomáš s úžasem zjišťoval, že svět knih je vlastně pluralitou světů: v každé z nich žili nějakí jiní lidé a prožívali nějaké jiné příběhy. Mnohým z nich v životě o něco důležitého šlo a trápili se, jak toho dosáhnout a zůstat zároveň správnými lidmi. Klukovi z toho přecházel zrak.

Satora se o Tomáše zasloužil i tím, že mu jako první člověk na světě zprostředkoval kontakt s nadsmyslnem. Farář, který v čejkovickém kostele o Bohu kázal a zároveň v něj věřil, se klukovi začal jevit také jako bůh. A sám Tomáš při tom rostl do pozice Satorova oblíbence: farář mu už knihy nejen půjčoval, ale dával mu i peníze na nákup těch, které ho samotného zajímaly. A dovolil mu dokonce, aby při mších ministroval: Tomáš vzpomínal, že si připadal jako anděl, vyvolený spoluúčinkující při obřadu, kde byla většina ostatních odsouzena do role pouhých diváků.

Žil život běžného vesnického kluka, ale i všední zážitky se často zdály plné magie; mocně vzrušovaly jeho obraznost a zanechávaly v ní trvalé stopy. Nikdy nezapomněl na to, jak — nečekaně — přistihl při modlitbě židovského chlapce: modlil se k jinému Bohu, než byl ten Masarykův většinový a katolický, ale s jakou vnitřní vážností a opravdovostí! Když se oběsil podomek na statku, kde otec sloužil, probudilo to v klukovi úvahy o smrti a eventuálním panství

člověka nad ní. Je lidská duše nesmrtelná? A smí člověk o životě rozhodovat? Tomáš si s těmi otázkami nevěděl rady.

Jeho myšlení určovala víra. Nejenom intelektuálovi Satorovi, ale i své matce, prosté katoličce, věřil na slovo: naše víra vede do nebe, kdežto všechny ostatní víry (jak je vlastně možné, že vůbec existují?) vedou do pekla. Když poprvé, v Kloboukách u Brna, vstoupil do evangelického kostela, málem mu v tom prostředí, o kterém předem věděl, že je nepřátelské, puklo srdce hrůzou. Odpustí mu jeho Bůh, že páchá tak strašlivý hřích a vstupuje, kam nemá? Začal si představovat Boží trest a svou vlastní zkázu — a nakonec byl vlastně zklamán, když se nepříhodilo vůbec nic. Trest se nedostavil.

Jako kluk si dlouho myslel, že až vyroste, bude žít zhruba stejně bídě jako jeho otec. Jak by ho mohlo napadnout ještě něco jiného? V šedesáti letech vzpomínal: „Vyrostl jsem v takové tísní, že se mně rozumělo samo sebou: budu takovým otrokem, jakým byl můj otec a jiní, neměl jsem nikdy v dětství v plánu, že budu to a to.“ Stalo se však něco jiného. Nejdřív kaplan Satora a po něm také čejkovický děkan Kotzmann potvrdili, o čem matka snila: v tom klukovi něco je. Pro život na vesnici je ho škoda, měli by ho dát na školy, možná by mohl být i učitelem!

Nabízela se reálka v Hustopečích, odkud pocházela Tomášova matka a kde dosud bydlel jeho strýc, matčin bratr, čímž se zdála zajištěna i otázka studentova bytu. Odchod na studia přišel právě včas: sláva kaplana Satory začala prudce upadat poté, co se v roce 1860 zjistilo, že otěhotněl ženu svého kantora Mráčka. Desetiletý Tomáš nerozuměl úplně přesně, o co jde. Vnímal, že Satora vzbudil jakési pohoršení, z něhož se dokonce veřejně kál: jednou při mši pronesl dlouhé kázání o tom, že i kněz je jen člověk a že by se lidé zároveň neměli řídit jeho příkladem. Tomáš se s ním poprvé v životě cítil nespokojen: dosud dělal všechno podle Satory a myslel si, že to tak bude navždycky, a najednou to nešlo.

V jedenácti letech tedy odešel na reálné gymnázium do Hustopečí. Z Čejkovic to tam nebylo ani třicet kilometrů, celá rodina to však vnímala jako životní zlom; byl to odchod z domova, kam se nebude možné vracet každou neděli, ale jen o prázdninách. Tomáš

ztrácel vztahy k lidem, jež měl rád, šel však za vidinou poznání, po kterém dychtil.

Hustopeče znal, s matkou tam už předtím byl mnohokrát, poměry na piaristickém gymnáziu však pro něj byly nové. Jak už řečeno, nejvíc ho zaskočilo, jak na tom byl špatně s němčinou, jazykem své matky, o němž i ona dosud mínila, že ho syn zvládá dostatečně. Aby se mu spolužáci nesmáli, řešil vše ze začátku tak, že se příslušné texty učil nazpaměť; hlavu měl dobrou, jak stále znovu zjišťoval. Zdrojem posměchu se však stalo i jeho oblečení, které matka považovala za městské; nyní, ve skutečném městě, se ukázalo, že ani tomu tak není.

Že se stal mezi spolužáky samotářem, způsobilo několik skutečností. Předně se mezi nimi jako venkovan cítil nejistě. Zároveň ho víc než spolužáci zajímaly knihy. Nejraději si čítal a prohlížel obrázky ve velké knize o lidské fyziognomii: představa, že z tváře, dlaně, držení těla apod. lze vyčíst údaje o lidské povaze, ho fascinovala do té míry, že nevydržel a začal kluky „vyšetřovat“. Znovu se jeho „vědecké“ vážnosti smáli; později sám s humorem poznamenal, že to byl vlastně jeho první sociologický průzkum, ovšem bez publikačního výstupu... Konečně třetím a posledním důvodem, jímž si Tomáš zdůvodňoval své samotaření, bylo, že se kluci společně oddávali masturbaci. Hnusilo se mu to, radši býval sám.

Peněz měl málo, musel vyjít se zlatkou a pecnem chleba, které mu matka týden co týden posílala. Ale zvládal to. První rok patřil k premiantům, ve druhém v učení polevil, údajně proto, že se čím dál hůř snášel s přísným školním a domácím řádem, jež měli otcové piaristé zavedený. První střet s autoritou, zatím skoro neznatelný? Nejradši měl předměty, které to, co viděl, slyšel a žil, proměňovaly v pravidlo. Fyziku, přírodopis: cokoli, kde se pod jevy daly rozpoznat zákonitosti. A zrál i citově, o prvních letních prázdninách, jako třináctiletý, se poprvé zamiloval. Do jedenáctileté: propadl jí jako vždycky všemu, co v životě dělal, výsledkem bylo několik zamilovaných básní, nedochovaných.

Čím dál tvrději se vymezoval vůči otci a jeho světu. Nenáviděl, jak snadno se lidé jako on smiřovali s panským ponižováním.

Do smrti o tom, dotazován na dětství, vypravoval vždycky tytéž historky: jak jednou po honu páni předhodili nevolníkům neznámou lahůdku, makaróny, a oni se o ně začali rvát jako zvěř, Tomáš v hanbě utekl. Nebo jak on sám při jiné panské sešlosti dostal na starost hlídání kozichů. Tehdy prý se ve své bezmocné roli tak rozhněval, že všechny ty drahé cizí hadry málem podpálil; spasil se opět útekem.

Když dovršil čtrnáctý rok, vznikla otázka, co dál. Na učitele, kterého z něj chtěla mít jeho matka, mohl začít studovat až o dva roky později. Co bude do té doby dělat? Mít ho doma a muset ho živit otec nechtěl a patrně toho ani nebyl schopen. Rozhodl, že se Tomáš půjde učit řemeslu — což z hlediska matčiných dlouhodobých plánů se synem nemělo velkou logiku a matka tím sotva byla nadšena. Prosadila aspoň, že synovým dalším působištěm bude Vídeň, hlavní město monarchie, kde kdysi žila. Syn se s pomocí jejích známých otrká ve velkém světě.

Na jaře 1864 ho tedy do Vídně doprovodila, ubytovala u přátel a ze společné porady na místě vzešlo rozhodnutí, že se Tomáš začne učit uměleckým kovářem. Když už řemeslo, tak ušlechtilé, žádná hrubá nádeničina. Kluk s takovou perspektivou souhlasil. Bude umělcem!

Realita dílny byla ale jiná. Všichni tam začínali od píky, takže i Tomáše ze všeho nejdřív postavili ke stroji, kterým se razily podkůvky na podrážky bot. Co jedno zatažení za páku stroje, to jedna hotová podkůvka. Práce mu šla od ruky, vůbec nic tvůrčího však na ní nebylo. Pomalu, ale jistě si Tomáš začínal ve Vídni zoufat. A když se stalo, že mu chlapec, se kterým přespával na pokoji, ukradl a prodal knihy (včetně milovaného atlasu, v němž Tomáš jezdil prstem po mapách a snil o cestách do dalekých krajů), po učení byla veta. Kluk vzal nohy na ramena a vrátil se domů k rodičům.

Otec v hněvu udělal se synem krátký proces: kdo nestojí o nóbl učení v nóbl městě, půjde do učení ke kováři doma v Čejči. A bude pod dohledem. Tak se Tomáš na rok (1864—1865) dostal k černému řemeslu. Byl-li to trest, pak se nepovedl; sám na toto období vzpomínal jako na jedno z nejlepších ve svém životě. Líbilo se mu, že ho rovnou postavili ke kovářině, místo aby byl nejdřív

„děvečkou“ a zdržoval se učením vedlejších činností. A těšilo ho také, že „byl v rodině“. Tuto potřebu být přijímán prostředím, v kterém se právě nacházel, později zdůrazňoval i v dobách, kdy působil jako domácí učitel v různých bohatých vídeňských familiích. Bylo pro něj důležité, pokud ho ostatní, velcí, přijímali jako sobě rovného.

Ale bývalo v kovářské dílně také jinak. Jeden z prvních Masarykových životopisců, Jaromír Doležal, naznačoval: „Na hochovi se dvorští zaměstnanci často mstili za otce, jestliže cítili jeho přisnou ruku.“ Bylo to asi horší, než si Tomáš později přál pamatovat. Ať tak nebo tak, ten rok tvrdé práce s kladivem stačil k tomu, aby spisovatel Lev Tolstoj při osobním setkání o dvaadvacet let později okamžitě poznal, že si třese rukou s dělníkem. A také Masarykovi samotnému, když později začal přednášet sociálním demokratům, dělalo dobře, že se mohl cítit jako (kdysi) jeden z nich, dělník; lhostejno, že ne moc dlouhou dobu.

Měl tolik práce, která ho bavila, že by u podkovávání koní tehdy dokázal zakotvit na celý život (i když se našel také kamarád, který vzpomínal, že Tomáš si i tenkrát „u měchu častěji hleděl více knížek“). Ale jednou si ho při práci všiml bývalý učitel z hustopečské reálky, zašel za matkou a vyjádřil podiv nad tím, jak rodiče svého talentovaného syna zanedbávají. Na místě byla tedy pro něj vymyšlena alespoň prozatímní záchrana.

Navenek to skoro vypadá, že rodiče o synovu budoucnost mezi sebou bojovali. Matka prosadila, že Tomáš nastoupí v čejkovické škole aspoň jako učitelský praktikant. Naučí se pracovat s dětmi, později na studiích se mu to bude hodit. Syn byl matce i s odstupem let vděčný: „Matka moje, Pánbůh jí dej nebe, chtěla ze mne mít vždycky víc, nežli já sám ze sebe.“

Čejkovická jednotřídka sídlila v místním zámku: jaký skok z černí kovářské dílny přímo do nebe! Věkově od svých svěřenců nepřiliš vzdálen, založil Tomáš svou pedagogickou metodu asi poněkud riskantně na kamarádství. Údajně však fungovala, rákoska (jinak běžný nástroj učitelské výuky) prý přicházela ke slovu jen občas.

Často citovaná historka naznačuje, že v patnácti letech byl schopn získat si autoritu nejenom u žáků, ale i u jejich rodičů. Dě-